

बालश्रम (निषेध र नियमित गर्ने) ऐन, २०५६

प्रस्तावना

बालकलाई कलकारखाना, खानी वा यस्तै अन्य जोखिमपूर्ण काममा लगाउन, निषेध गर्न तथा बालकलाई अन्य काममा लगाउँदा उनीहरूको स्वास्थ्य, सुरक्षा तथा सेवा र सुविधाका सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्रवीरविक्रम शाहदेवको शासनकालको उनन्तीसौं वर्षमा संसदले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :** (१) यस ऐनको नाम “बालश्रम (निषेध र नियमित गर्ने) ऐन, २०५६” रहेको छ । (२) यो ऐन नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको मितिदेखि प्रारम्भ हुनेछ ।
२. **परिभाषा :** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा, यस ऐनमा :
  - (क) “बालक” भन्नाले सोह्र वर्ष उमेर पूरा नगरेको बालबालिका सम्झन पर्छ ।
  - (ख) “प्रतिष्ठान” भन्नाले कुनै उद्योग, व्यवसाय वा सेवा सन्चालन गर्ने उद्देश्यले प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापित कुनै कलकारखाना, सङ्गठन, संस्था, फर्म, कम्पनी वा तिनीहरूको समूह सम्झन पर्छ ।
  - (ग) “व्यवस्थापक” भन्नाले कुनै प्रतिष्ठानको क्रियाकलापमा अन्तिम निर्णय लिने व्यक्ति सम्झन पर्छ र सो शब्दले अन्तिम जिम्मेवारी वा अधिकार प्रयोग गर्न पाउने गरी प्रतिष्ठानको कुनै भाग वा ईकाइको प्रमुख पदमा नियुक्त भएको व्यक्तिसमेतलाई जनाउँछ ।
  - (घ) “दिन” भन्नाले मध्यरातबाट सुरु हुने चौबीस घण्टाको अवधि सम्झन पर्छ ।
  - (ङ) “सप्ताह” भन्नाले शनिवारको मध्यरात वा श्रम विभागले तोकेको अरु कुनै दिनको मध्यरातदेखि सुरु हुने सात दिनको अवधि सम्झन पर्छ ।
  - (च) “चिकित्सक” भन्नाले श्रम विभागले तोकिएको चिकित्सक सम्झन पर्छ ।
  - (छ) “योग्यताको प्रमाणपत्र” भन्नाले दफा ७ को उपदफा (४) बमोजिम दिइएको प्रमाणपत्र सम्झन पर्छ ।
  - (ज) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिएबमोजिम सम्झन पर्छ ।

परिच्छेद-२

बालकलाई काममा लगाउन निषेध

३. **बालकलाई काममा लगाउन नहुने :** (१) कसैले पनि चौध वर्ष उमेर पूरा नगरेका बालकलाई श्रमिकको रूपमा काममा लगाउनु हुँदैन ।
(२) कसैले बालकलाई अनुसूचीमा उल्लिखित जोखिमपूर्ण व्यवसाय वा काममा लगाउनु हुँदैन ।
४. **बालकलाई इच्छाविरुद्ध काममा लगाउन नहुने :** कसैले पनि बालकलाई ललाई फकाई वा भुक्त्याएर वा कुनै प्रलोभनमा वा डर, त्रास वा दवावमा पारी वा अन्य कुनै तरिकाले निजको इच्छाविरुद्ध श्रमिकको रूपमा काममा लगाउनु हुँदैन ।

परिच्छेद-३

बालकलाई काममा लगाउनेसम्बन्धी व्यवस्था

५. **सूचना दिनुपर्ने** : (१) यो ऐन प्रारम्भ हुदाको बखत अनुसूचीमा उल्लिखित जोखिमपूर्ण व्यवसाय वा कार्य सञ्चालन गरिरहेका व्यवस्थापकले यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले तीस दिनभित्र श्रम कार्यालयलाई देहायका विवरणहरु खुलाई लिखित सूचना दिनु पर्नेछ ।

- (क) प्रतिष्ठानको नाम र ठेगाना,
- (ख) व्यवस्थापकको नाम र ठेगाना,
- (ग) प्रतिष्ठानद्वारा सञ्चालित व्यवसाय वा कार्यको प्रकृति, र
- (घ) तोकिए बमोजिमका अन्य विवरणहरु ।

(२) यो ऐन प्रारम्भ भएपछि अनुसूचीमा उल्लिखित जोखिमपूर्ण व्यवसाय वा कार्य सञ्चालन गर्ने व्यवस्थापकले त्यस्तो व्यवसाय वा कार्य सञ्चालन गरेको मितिले पन्ध्र दिनभित्र श्रम कार्यालयलाई उपदफा (१) बमोजिम सूचना दिनु पर्नेछ ।

६. **स्वीकृति लिनुपर्ने** : (१) कुनै प्रतिष्ठानले बालकलाई काममा लगाउनु परेमा सम्बन्धित श्रम कार्यालय वा सो कार्यालयले तोकिएको अन्य कुनै निकाय वा अधिकारी र बालकको बाबु, आमा वा संरक्षकको स्वीकृति लिनु पर्नेछ । तर नेपाल सरकारबाट स्वीकृतिप्राप्त शिक्षणसंस्था वा बालकको हक र हितको संरक्षण निमित्त कार्यरत प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापित संस्थाद्वारा बालकको बृहत् हितको निमित्त आयोजना गरिने काममा वा साँस्कृतिक कार्यक्रममा लगाउन यस दफाबमोजिम स्वीकृति लिनु पर्नेछैन ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम बालकलाई काममा लगाउने स्वीकृति दिँदा श्रम कार्यालयले सम्बन्धित प्रतिष्ठानलाई बालकको सीप र योग्यताको विकास गर्ने तथा शिक्षा प्रदान गर्ने उद्देश्यले उपयुक्त सर्तहरु लगाउन सक्नेछ र प्रतिष्ठानले यसको पालना गर्नु पर्नेछ ।

७. **योग्यताको प्रमाणपत्र लिनुपर्ने** : (१) प्रतिष्ठानले बालकलाई श्रमिकको रूपमा काममा लगाउनुअघि त्यस्तो बालकले श्रमिकको रूपमा काम गर्न सक्ने योग्यताको प्रमाणपत्र लिनु पर्नेछ ।

(२) प्रतिष्ठानले उपदफा (१) बमोजिम योग्यताको प्रमाणपत्र लिन त्यस्तो बालकले गर्नुपर्ने कामको प्रकृति र उमेरसमेत उल्लेख गरी श्रम कार्यालयमा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको निवेदन प्राप्त भएपछि श्रम कार्यालयले चिकित्सकद्वारा त्यस्तो बालकको स्वास्थ्य परीक्षण गराउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम चिकित्सकद्वारा बालकको स्वास्थ्य परीक्षण गराउँदा त्यस्तो बालक काम गर्न योग्य देखिएमा चिकित्सकले तोकिएको ढाँचामा योग्यताको प्रमाणपत्र दिनेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम दिइएको योग्यताको प्रमाणपत्र एक वर्ष बहाल रहनेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम दिइएको योग्यताको प्रमाणपत्र सम्बन्धित प्रतिष्ठानले चिकित्सकद्वारा नवीकरण गराउनु पर्नेछ ।

(७) योग्यताको प्रमाणपत्र लिँदा र नवीकरण गर्दा लाग्ने दस्तुर सम्बन्धित प्रतिष्ठानले नै व्यहोर्नु पर्नेछ ।

(८) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत चौध वर्ष उमेर पूरा भएका बालकलाई काममा लगाएको प्रतिष्ठानले यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले तीस दिनभित्र योग्यताको प्रमाणपत्र लिइसक्नु पर्नेछ ।

८. **विवरण दिनुपर्ने** : (१) यो ऐन प्रारम्भ भएपछि बालकलाई काममा लगाउने प्रतिष्ठानले काममा लगाएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र त्यस्तो बालकको फोटोसहित देहायका कुराहरु खुलाइएको विवरण श्रम कार्यालयमा पेस गर्नु पर्नेछ :-

- (क) प्रतिष्ठानको नाम र ठेगाना,
- (ख) व्यवस्थापकको नाम र ठेगाना,
- (ग) प्रतिष्ठान सञ्चालन भएको मिति,

- (घ) प्रतिष्ठानद्वारा सञ्चालित व्यवसाय वा कार्य,
- (ङ) बालकको नाम, ठेगाना र उमेर,
- (च) बालकको बाबु, आमा वा संरक्षकको नाम र ठेगाना,
- (छ) बालकलाई काममा लगाइएको मिति,
- (ज) बालकले गर्नुपर्ने कामको प्रकृति,
- (झ) बालकले पाउने पारिश्रमिकको रकम तथा अन्य सुविधाहरू,
- (ञ) बालकको योग्यताको प्रमाणपत्र, र
- (ट) तोकिए बमोजिमका अन्य विवरणहरू ।

(२) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत चौध वर्ष उमेर पूरा गरेको बालकलाई काममा लगाई राखेको प्रतिष्ठानले यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले तीस दिनभित्र उपदफा (१) बमोजिमको विवरण श्रम कार्यालयमा पेस गर्नु पर्नेछ ।

९. **काममा लगाउने समय :** (१) बालकलाई बेलुका छ बजेपछि बिहान छ बजेसम्मको अवधिभर काममा लगाउनु हुँदैन ।
- (२) बालकलाई काममा लगाउँदा दिनमा छ घण्टा र एक सप्ताहमा छतीस घण्टाभन्दा बढी अतिरिक्त पारिश्रमिक दिई वा नदिई काममा लगाउनु हुँदैन ।
- (३) बालकलाई प्रत्येक दिन लगातार तीन घण्टा काम गरेपछि आधा घण्टा आराम गर्ने समय र प्रत्येक सप्ताहमा एकदिनको विदा दिनु पर्नेछ ।
- (४) उपदफा (३) बमोजिम दिइएको प्रत्येक दिनको आधा घण्टाको आराम गर्ने समय र प्रत्येक सप्ताहको एक दिनको विदा काम गरेको अवधि मानिनेछ ।
- (५) एकै दिन एउटा प्रतिष्ठानमा काम गरिसकेको बालकलाई सोही दिन पुनः अर्को प्रतिष्ठानमा काममा लगाउनु हुँदैन ।

१०. **पारिश्रमिक र सुविधा :** (१) प्रतिष्ठानले श्रमिकको रूपमा काम गर्ने बालकलाई लिङ्ग, वर्ण, धर्म वा जात, जातीको आधारमा कुनै भेदभाव नगरी समान कामको लागि समान पारिश्रमिक र सुविधा दिनु पर्नेछ ।
- (२) प्रतिष्ठानमा काम गर्ने बालकले पाउने पारिश्रमिक, भत्ता, विदा र अन्य सुविधा तोकिएबमोजिम हुनेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिम तोकिएको पारिश्रमिक र सुविधाभन्दा कम पारिश्रमिक र सुविधा दिने गरी व्यवस्थापकले बालकलाई प्रतिष्ठानमा काममा लगाउनु हुँदैन ।

११. **बालकको स्वास्थ्य र सुरक्षासम्बन्धी व्यवस्था :** प्रतिष्ठानमा काम गर्ने बालकको स्वास्थ्य र सुरक्षा सम्बन्धमा व्यवस्थापकले अपनाउनुपर्ने व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

१२. **उमेरसम्बन्धी विवाद :** (१) प्रतिष्ठानमा काम गर्ने कुनै बालकको उमेरसम्बन्धी विवाद परेमा त्यस्तो बालकको जन्म दर्ता प्रमाणपत्रमा उल्लिखित जन्ममितिअनुसारको उमेर नै निजको वास्तविक उमेर मानिनेछ ।
- (२) कुनै बालकको जन्म दर्ता प्रमाणपत्र नभएमा चिकित्सकद्वारा स्वास्थ्य परीक्षण गराई निश्चित गरिएको उमेर नै निजको वास्तविक उमेर मानिनेछ ।

१३. **दर्ता किताब राख्नुपर्ने :** (१) प्रतिष्ठानमा काममा लगाउने बालकको सम्बन्धमा व्यवस्थापकले देहायका कुराहरू खुलाई एउटा दर्ता किताब राख्नु पर्नेछ :-

- (क) बालकको नाम र ठेगाना,
- (ख) बाबु, आमा वा संरक्षकको नाम र ठेगाना,
- (ग) जन्ममिति वा उमेर,
- (घ) काममा लगाएको मिति,
- (ङ) कामको प्रकृति,
- (च) काम गर्नुपर्ने समय,
- (छ) आराम गर्ने समय,

- (ज) पारिश्रमिक तथा अन्य सुविधाहरू, र
 (झ) तोकिए बमोजिमको अन्य कुराहरू ।
 (२) उपदफा (१) बमोजिमको दर्ता किताब श्रम कार्यालयबाट खटी आएको कर्मचारीले मागेको बखत प्रतिष्ठानले हेर्न दिनु पर्नेछ ।

१४. **सूचना टाँस्नु पर्ने** : व्यवस्थापकले बालकलाई लगाउन नहुने काम, बालकले पाउने पारिश्रमिक, सुविधा तथा साप्ताहिक विदाको दिन र बालकलाई यस ऐनविपरीत काम लगाएमा हुने सजायसम्बन्धी कुराहरू प्रतिष्ठानको सूचना पाटीमा अनिवार्य रूपमा टाँस्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-४

निरीक्षणसम्बन्धी व्यवस्था

१५. **निरीक्षण तथा कारबाई** : (१) श्रम कार्यालयले समय समयमा कुनै कर्मचारीलाई बालकलाई काममा लगाउने प्रतिष्ठानको निरीक्षण गर्न खटाउन सक्नेछ ।
 (२) उपदफा (१) बमोजिम खटिएको कर्मचारीलाई व्यवस्थापकले जुनसुकै समयमा प्रतिष्ठानमा प्रवेश गर्न र आवश्यक निरीक्षण गर्न दिनु पर्नेछ । यसरी निरीक्षण गर्न खटिएको कर्मचारीले हेर्न र बुझ्न चाहेको कुरा व्यवस्थापकले उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
१६. **कामबाट हटाउने** : (१) दफा १५ बमोजिम प्रतिष्ठानको निरीक्षण गर्दा दफा ३ वा ४ विपरीत बालकलाई कुनै प्रतिष्ठानमा काममा लगाइएको पाइएमा निरीक्षण गर्ने कर्मचारीले यथाशीघ्र त्यस्तो बालकलाई निजको बाबु, आमा वा संरक्षकको जिम्मा लगाउने र बालकलाई कामबाट हटाउन व्यवस्थापकलाई आदेश दिनु पर्नेछ ।
 (२) उपदफा (१) बमोजिम बालकको बाबु, आमा वा संरक्षक नभएमा वा पत्ता नलागेमा त्यस्तो बालकलाई व्यवस्थापकले कुनै बालकल्याण गृह वा बालकलाई हेरचाह गर्ने कुनै संस्थामा राखिदिनु पर्नेछ ।
 (३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम बालकलाई निजको बाबु, आमा वा संरक्षकको जिम्मा लगाउदा लाग्ने खर्च वा बालकल्याण गृह बालकलाई हेरचाह गर्ने संस्थामा राख्दा त्यस्तो बालकल्याण गृह वा संस्थाको नियमानुसार लाग्ने खर्च प्रतिष्ठानले व्यहोर्नु पर्नेछ ।
१७. **निरीक्षण प्रतिवेदन** : (१) दफा १५ बमोजिम निरीक्षण गर्ने कर्मचारीले कुनै प्रतिष्ठानमा यस ऐन विपरीत बालकलाई काममा लगाइएको वा काममा लगाइएका बालकको स्वास्थ्य र सुरक्षाको लागि गर्नुपर्ने व्यवस्थालगायत यो ऐन र यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियमबमोजिम गर्नुपर्ने अन्य सबै व्यवस्थाहरू गरेकोछ वा छैन यथार्थ विवरण खुलाई निरीक्षण समाप्त भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र श्रम कार्यालयमा प्रतिवेदन पेस गर्नु पर्नेछ । यसरी खटिएको कर्मचारीले यस दफाबमोजिमको आदेशानुरूपको कार्य गरे नगरेको तथा दिइएको प्रतिवेदन यथार्थ भए नभएको सम्बन्धमा श्रम कार्यालयले तोकिएबमोजिम जाँच गर्न सक्नेछ र अन्यथा देखिएमा कानुनबमोजिम कारबाई हुनेछ ।
 (२) उपदफा (१) बमोजिम पेस भएको प्रतिवेदनअनुसार कुनै प्रतिष्ठानमा यो ऐन र यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियमबमोजिम गर्नुपर्ने कुनै व्यवस्था नगरेको पाइएमा श्रम कार्यालयले यथाशीघ्र त्यस्तो व्यवस्था गर्न मनासिव म्याद तोकी व्यवस्थापकलाई आदेश दिनेछ ।
 (३) उपदफा (२) बमोजिम श्रम कार्यालयले दिएको म्यादभित्र व्यवस्थापकले आदेशबमोजिमको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

१८. **सुविधा रोक्का राख्ने** : (१) दफा १७ बमोजिम श्रम कार्यालयले दिएको आदेशबमोजिम सम्बन्धित प्रतिष्ठानले आवश्यक व्यवस्था नगरेमा श्रम कार्यालयले त्यस्तो प्रतिष्ठानलाई प्रचलित कानूनबमोजिम दिइने सुविधा तोकिएको अवधिसम्मको लागि रोक्का गर्न सम्बन्धित निकायलाई लेखी पठाउनु पर्नेछ ।
- (२) कुनै प्रतिष्ठानको सम्बन्धमा श्रम कार्यालयबाट उपदफा (१) बमोजिम लेखी आएमा सम्बन्धित निकायले त्यस्तो प्रतिष्ठानले पाउने सुविधा रोक्का गरी त्यसको जानकारी श्रम कार्यालयलाई दिनु पर्नेछ ।

परिच्छेद-५

दण्ड सजाय र पुनरावेदनसम्बन्धी व्यवस्था

१९. **दण्ड सजाय** : (१) कसैले दफा ३ को उपदफा (१) विपरीत काम गरेमा निजलाई तीन महिनासम्म कैद वा दश हजार रुपैयासम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।
- (२) कसैले दफा ३ को उपदफा (२) र दफा ४ विपरीत काम गरेमा निजलाई एक वर्षसम्म कैद वा पचास हजार रुपैयासम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।
- (३) कुनै व्यवस्थापकले दफा ६, ७, ८, ९, १० वा ११ विपरीत कुनै काम गरेमा निजलाई दुई महिनासम्म कैद वा पाँच हजार रुपैयासम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।
- (४) कुनै व्यवस्थापकले दफा ५, १३ वा १४ विपरीत कुनै काम गरेमा निजलाई एक महिनासम्म कैद वा तीन हजार रुपैयासम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।
- (५) कसैले उपदफा (१), (२), (३) र (४) मा लेखिएदेखि बाहेक यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमविपरीत अन्य कुनै काम गरेमा निजलाई पन्ध्र दिनसम्म कैद वा एक हजार रुपैयासम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।
- (६) कसैले उपदफा (१), (२), (३), (४) वा (५) बमोजिम एक पटक सजाय पाइसकेपछि पुनः सोही काम गरेमा निजलाई पटकैपिच्छे सोही उपदफाहरुमा उल्लिखित सजायको दोब्बर सजाय हुनेछ ।
२०. **उजुरी र हदम्याद** : (१) यस ऐनअन्तर्गत सजाय हुने कसुरको सम्बन्धमा देहायबमोजिमको व्यक्ति वा संस्थाले सम्बन्धित श्रम कार्यालयमा उजुरी दिन सक्नेछ ।
- (क) दफा १५ बमोजिम प्रतिष्ठानको निरीक्षण गर्ने कर्मचारी,
- (ख) सम्बन्धित इलाकाको प्रहरी,
- (ग) सम्बन्धित बालक वा निजको बाबु, आमा वा संरक्षक,
- (घ) सम्बन्धित गाँउ विकास समिति वा नगरपालिका,
- (ङ) प्रतिष्ठान स्तरको ट्रेड युनियन, वा
- (च) बालकको हक र हितको संरक्षणको निमित्त कार्यरत प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापित निकाय वा गैरसरकारी संस्था ।
- (२) यस ऐनअन्तर्गत सजाय हुने कसुरको सम्बन्धमा सो कार्य भए गरेको मितिले एक वर्षभित्र उजुरी दिनु पर्नेछ ।
२१. **सजाय गर्ने अधिकारी** : (१) यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको उल्लंघन गर्ने व्यक्तिलाई दफा १९ बमोजिम सजाय गर्ने अधिकार श्रम कार्यालयलाई हुनेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम सजाय गर्दा श्रम कार्यालयले कैदको सजाय गर्नुपरेमा श्रम अदालतमा जाहेर गरी सो अदालतबाट निकास भएबमोजिम गर्नु पर्नेछ ।

२२. **पुनरावेदन** : दफा २१ बमोजिम श्रम कार्यालयले गरेको सजाय उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले त्यस्तो सजायको आदेश पाएको मितिले पैंतीस दिनभित्र श्रम अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ । तर कैदको सजाय तोकिएकोमा सोउपर पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-६ विविध

२३. **बालश्रम निवारण समिति** : (१) नेपाल सरकारले प्रतिष्ठानमा कार्य गर्ने बालकको स्वास्थ्य, सुरक्षा, शिक्षा, व्यावसायिक तालिमको व्यवस्था गर्न, बालकलाई उपयुक्त रोजगारीको व्यवस्था गर्न, बालकलाई काममा लगाउन निरुत्साहित तुल्याउन र बालश्रम निवारण गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक रायसुझाव प्राप्त गर्नको लागि बालश्रम निवारण समिति गठन गरिनेछ ।
(२) यस्तो समितिमा तोकिएबमोजिम बालश्रमको क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी र गैरसरकारी संस्था तथा विशेषज्ञको समुचित प्रतिनीधित्वको व्यवस्था गरिनेछ ।
(३) बालश्रम निवारण समितिको गठन विधि, काम, कर्तव्य र अधिकार तथा कार्यविधि तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

२४. **बालश्रम निवारण कोष** : (१) नेपाल सरकारले प्रतिष्ठानमा काम गर्ने बालकको स्वास्थ्य, सुरक्षा, शिक्षा, व्यावसायिक र तालिमको व्यवस्था गर्न, बालकलाई उपयुक्त रोजगारीको व्यवस्था गर्न, बालकलाई काममा लगाउन निरुत्साहित तुल्याउन र बालश्रम निवारण गर्ने सम्बन्धमा बालश्रम निवारण कोषको नामले एउटा कोष स्थापना गरिनेछ ।
(२) बालश्रम निवारण कोषमा देहायबमोजिमको रकम जम्मा गरिनेछ :-
(क) नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान रकम,
(ख) राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ, संस्थाहरुबाट प्राप्त चन्दा, शुल्क, अनुदान तथा सहयोगको रकम,
(ग) अन्य स्रोतबाट प्राप्त रकम ।
(३) बालश्रम निवारण कोषमा जम्मा हुने रकम र कोषको सञ्चालन तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

२५. **निर्देशन दिन सक्ने** : (१) यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले व्यवस्थापक, ट्रेड युनियन तथा बालकल्याण गृह र बालकको हेरचाह गर्ने संस्थालाई बालकको हक र हितको सुरक्षाको लागि आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।
(२) उपदफा (१) बमोजिम नेपाल सरकारले दिएको निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित सबैको कर्तव्य हुनेछ ।

२६. **अनुसूचीमा संशोधन** : (१) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी अनुसूचीमा अन्य जोखिमपूर्ण कार्यहरु थप गर्न सक्नेछ ।
(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुसूचीमा कुनै जोखिमपूर्ण कार्य थप गर्दा नेपाल सरकारले आवश्यक देखेमा बालश्रम निवारण समितिको राय लिन सक्नेछ ।
(३) उपदफा (१) बमोजिम सूचना प्रकाशित भएको मितिले तीस दिनपछि अनुसूचीमा संशोधन भएको मानिनेछ ।

२७. **नियम बनाउने अधिकार** : यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ ।

२८. **खारेजी र संशोधन** : (१) श्रम ऐन, २०४८ को :-

(क) दफा २ को खण्ड (ज) भिकिएको छ ।

(ख) दफा २ को खण्ड (झ) मा रहेको “चौध वर्षको” भन्ने शब्दहरुको सट्टा “सोह्र वर्षको” भन्ने शब्दहरु राखिएका छन् ।

(ग) दफा ५ को उपदफा (१) भिकिएको छ ।

(घ) दफा ३२ पछि देहायका दफा ३२क, र ३२ख, थपिएका छन् :-

३२ क. पर्याप्त निर्देशन वा व्यावसायिक तालिम नदिई नाबालिगलाई काममा लगाउन नहुने : (१) सम्बन्धित कार्यक्षेत्रका विषयमा पर्याप्त निर्देशन वा व्यावसायिक तालिम नदिई नाबालिगलाई काममा लगाउन हुँदैन ।

(२) नाबालिगलाई काममा लगाउदा उपदफा (१) बमोजिम सम्बन्धित कार्यक्षेत्रका विषयमा दिनुपर्ने पर्याप्त निर्देशन वा व्यावसायिक तालिमसम्बन्धी व्यवस्थाहरु तोकिएबमोजिम हुनेछन् ।

(३) उपदफा (१) विपरीत नाबालिगलाई काममा लगाउने व्यवस्थापकलाई तीन महिनासम्म कैद वा दश हजार रुपैयासम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

३२ ख. उमेरसम्बन्धी विवाद : (१) प्रतिष्ठानमा काम गर्ने कुनै नाबालिगको उमेरसम्बन्धी विवाद परेमा त्यस्तो नाबालिगको जन्मदर्ता प्रमाणपत्रमा उल्लिखित जन्म मितिअनुसारको उमेर नै निजको वास्तविक उमेर मानिनेछ ।

(२) कुनै नाबालिगको जन्म दर्ता प्रमाणपत्र नभएमा श्रम विभागले तोकेको चिकित्सकद्वारा त्यस्तो नाबालिगको स्वास्थ्य परीक्षण गराई निश्चित गरिएको उमेर नै निजको वास्तविक उमेर मानिनेछ ।

(२) बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को :-

(क) दफा १७ र १८ खारेज गरिएका छन् ।

(ख) परिच्छेद - ५ खारेज गरिएको छ ।

(ग) दफा ५३ को उपदफा (१) र (६) मा रहेका “१७ वा १८” भन्ने शब्दहरु भिकिएका छन् ।

(घ) दफा ५३ को उपदफा (१०) भिकिएको छ ।

अनुसूची

(दफा ३ को उपदफा (२) सँग सम्बन्धीत)

जोखिमपूर्ण व्यवसाय वा कामहरु

(क) पर्यटन, आवास, मोटेल, होटेल, जुवाघर, रेष्टुरा, बार, रिसर्ट स्किङ्ग, ग्लाइडिङ्ग, वाटर स्पोर्टिङ्ग, केवल कार कम्प्लेक्स, पोनी ट्रेकिङ्ग, पदयात्रा, पर्वतारोहण, हट एयर ब्यालुनिङ्ग, प्यारासेलिङ्ग, गल्फ कोर्ष, पोलो, अश्वरोहण आदि पर्यटनसँग सम्बन्धित व्यवसायहरु,

(ख) कार्यशाला, प्रयोगशाला, पशु वधशाला, शीत भण्डार आदि सेवामूलक व्यवसायहरु,

(ग) सार्वजनिक परिवहन र निर्माण व्यवसायहरु,

(घ) चुरोट, बिडी बनाउने, गलैचा बुन्ने तथा रङ्गाउने, ऊन सफा गर्ने, कपडा बुन्ने, धुने, रङ्गाउने तथा बुट्टा छान्ने, छाला प्रशोधन गर्ने, सिमेन्ट उत्पादन तथा प्याकिङ्ग, सलाई, विष्फोटक तथा अन्य आगजन्य पदार्थहरुको उत्पादन र बिक्री वितरण, बीयर, मदिरा तथा अन्य पेय पदार्थहरुको उत्पादन, साबुन उत्पादन, बिटुमिन उत्पादन, पल्प र पेपर उत्पादन, स्लेट, पेन्सिल उत्पादन, कीटनाशक औषधि उत्पादन, लुब्रिकेन्ट तेल उत्पादन, फोहोर मैला सङ्कलन, प्रशोधन तथा इलेक्ट्रोप्लेटिङ्ग, फोटो प्रोसेसिङ्ग, रबर, सिन्थेटिक, प्लाष्टिक, सिसा, पारोसँग सम्बन्धित कार्यहरु,

(ङ) जलस्रोत, वायु, शौर्यशक्ति, कोइला, प्राकृतिक तेल वा ग्यास, वायोग्यास तथा त्यस्तै अन्य स्रोतबाट उर्जा पैदा गर्ने र त्यसको प्रसारण वा वितरणसँग सम्बन्धित कार्यहरु,

(च) खानी, खनिज पदार्थ, प्राकृतिक तेल वा ग्यासको उत्खनन, प्रशोधन तथा वितरणसँग सम्बन्धित कार्यहरु,

(छ) रिक्सा वा ठेलागाँडा,

(ज) कटिड मेसिनजस्ता कार्यहरु,

(झ) जमिनमुनि, पानीमुनि र धेरै उचाईमा चढेर गर्नुपर्ने कार्यहरु,

(ञ) रासायनिक पदार्थहरुसँग सम्पर्क हुने कार्यहरु, र

(ट) प्रचलित कानूनबमोजिम तोकिएको अन्य जोखिमपूर्ण कार्यहरु ।